

ATATÜRK İNKILÂPLARI, TÜRK İSTİKLÂL HARBI VE KADRO HAREKETİ

Prof. Dr. Mehmet ERÖZ

Millî mücadelemizin sona erişinden on yıl sonra, bir grup aydın tarafından bir fikir dergisi çıkarılmaya başlandı. Ankara'da 1932-1934 yılları arasında *KADRO* adıyla yayımlanan ve Türk inkılâbının felsefesini yapmak iddiasında bulunan bu dergi ve temsil ettiği *ideoloji*, makalemizin konusunu teşkil edecektir. Ayda bir çıkan derginin, sahibi Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), neşriyat müdürü Şevket Süreyya (Aydemir) idi. Vedat Nedim (Tör), İsmail Hüsrev (Tökin) ve Buarhan Asaf (Belge) devamlı yazı heyetinde idiler. Falih Rıfki (Ataay), Ahmet Hamdi (Başar) arada bir yazdıkları yazılarla, dergi yazarları arasınd görünmüşlerdir.

Dergi 1934'de Hükümet tarafından kapatılmış ve sahibi olan Yakup Kadri, elçi olarak yurt dışına gönderilmiştir. Şimdi, *Kadro*'nun üç yıl süren *ideolojik hamlesini*, yazarlarının bazı eserlerine de başvurarak incelemeğe çalışalım.

1 — Kadro'nun Dünya Görüşü.

Derginin ilk sayısında, *KADRO* adına yazılan ve çıkış sebeplerini açıklayan yazıdan, Şevket Süreyya'nın ve diğer yazarların makalelerinden anlaşılmaktadır ki, Marksist bir dünya görüşü, yayın organının ruhuna hâkim bulunmaktadır. Gerçi bu ekol içinden gelen bir kalem, bu hareketi, "*tariki maddecilikten gelen bir grup*"un "*Marksizmi tadil ederek*", "bir devrin ideolojisine..... materyalistçe"

1) Sadri Ertem, Politika Felsefesi, İstanbul, 1935, sf. 217.

verdikleri cevap' olarak görüyorsa da, bu "tadil ediliş" keyfiyeti, aşağıda geniş şekilde göstermeğe çalışacağımız üzere, Marksizmden ayrılış manâsında anlaşılmalıdır. Söz konusu olan değişiklik ve ilâve, Marksizme, Lenin'in getirdiği eklemelerden ve Türkiye gerçeklerinin icaplarından ibarettir ki, Şevket Süreyya'nın fikirleri bunu açıkca gösterir.

Kadrocu'lar tarihî maddeci idiler ve cemiyeti inceleme metodları tarihî materyalizmden ibaret bulunuyordu. Kadrocu'lara göre, bütün içtimaî hadiseler ve cemiyetteki yapı değişiklikleri, ancak iktisadî hadiselerle anlaşılabilir ve açıklanabilirdi. *K. Marx* ve *F. Engels*, maddeci diyalektik metodlarını, tarihe ve insan cemiyetlerine uygulayarak, kendilerine ait bir sosyoloji ilmi meydana getirmiş ve adına *tarihî materyalizm* demişlerdi. Onlara göre cemiyetlerin *alt yapısı*, üretim (istihsal) güçleri ile üretim münasebetlerinin (ilişkilerinin) bir ifadesi olan üretim tarzından ibarettir. Alt yapının üzerinde, onun maddî ve teknik niteliğine uygun bir hukukî ve siyasî yapı şekillenir. Bu siyasî ve hukukî yapının üzerinde de ona denk düşen dinî, ahlâkî, felsefî, estetik şekiller ortaya çıkar ki, bu da cemiyetin *üst yapısı*'dır. İddialarına göre *üst-yapı*, tamamen *alt-yapı*'daki değişmelere bağlı olup, pasif bir vaziyette bulunduğundan, ona *gölge hâdis*e adını vermişlerdir. Yani tarihteki bütün sosyal ve kültürel değişmeler, sadece iktisadî-teknik bir temelin ürünü sayılmış oluyor.

Bu iddialara karşı, birçok düşünür haklı ve güçlü tenkitler yöneltmiş, binlerce yıl alt-yapısı değişmeyen birçok ülkede siyasî, hukukî, dinî değişiklikler meydana geldiğini, felsefe ve sanat sahasında yeni yeni ekoller ortaya çıktığını misallerle göstermişlerdir. Bunlar arasında *Max Weber*, *Werner Sombart*, *R. Stammler*, *Pareto* ve *Sorokin*'in isimleri anılmağa değer. Bizde de *Ziya Gökalp*, söz ettiğimiz kuvvetli tenkidleri yapanlar arasındadır.

Şevket Süreyya, Kadro'da, *Ziya Gökalp*'in Marksizm hakkındaki tenkidlerini cevaplandırmağa çalışırken, ideolojilerini ve hareketlerinin hedefini de açıklamış oluyor. Şevket Süreyya diyor ki: "(Türkçülüğün esasları) nda tarihî materyalizmin, yahut Marksizmanın bazı "nazarî esasları üstünde varılan mütalâaların, dar sathî, ve acele olduğuna eminim." ve devam ediyor: "*Ziya Gökalp*'in bahsettiği gölge hâdiseler Tarihî materyalizmde yoktur. Filvaki tarihî materyalizm, Cemiyet münasebetlerinin esasında yatan istihsal münasebetlerle...

ıçtımâi ve Fikrî münasebetler arasında kademe farkları bulmuştur. Fakat bu kademelerin birbirlerine karşı mütakabil münasebetleri nazariyesini de tedvin etmek suretile, cemiyet içinde passif, yani sadece münfail bir takım gölge hadiseler tasavvuruna yer bırakmamıştır.²

Şevket Süreyya'nın, Ziya Gökalp'a hücum vesilesi yaptığı ve Marksizmde bir gölge hadise düşüncesi bulunmadığı, alt ve üst yapılar arasında karşılıklı tesirlerin cereyan ettiği şeklindeki iddiaları üzerinde biraz durmak gerekiyor.

K. Marx, Marksist literatürde ünlü ve klâsik bir misal olarak kabul edilen, iktisadî determinizmi formülleştiren bir yazısında, alt-yapı'nın dışındaki bütün üst-yapının (bütün sosyal hâdiselerin ve müesseselerin) gölge hâdisi olduğunu açıkca ifade etmiştir. Alt-yapı başlatıcıdır, tesir edici faktördür; üst-yapı ise temeldeki değişmelere göre şekil alan ikinci derecedeki yapıdır, gelip geçici şekillerdir³.

Gökalp'ı tenkid ederken, Marksizmde, üst ve alt yapılar arasında tek taraflı bir tesirin söz konusu olmadığını ileri süren Şevket Süreyya'nın, az önce naklettiğimiz Marx'ın tek taraflı görüşüne ne derece bağlı olduğunu göstererek, içine düştüğü tenakuzu ortaya koyalım. Gerçekten, "*teknik gelişmelerin izahında tarihi materyalizmin...* tarihin en doğru bir anlayış tarzı" olduğunu söyleyen Şevket Süreyya, devamla şöyle diyor:

"Hülâsa, üretim araç ve vasıtaları üstündeki üretim ilişkileri, her zaman toplumun temel ilişkilerini teşkil ederler. Bu temel ilişkiler üstünde yükselen ve tabakalaşan ahlâk, din, hukuk, sanat gibi ölçü ve anlayışlar da toplumun üst müesseselerini, yani süper-strüktürünü verirler. Temelde dağılmalar, sert çelişmeler olunca, süper strüktür de kendiliğinden, iç yapısında değişikliklere uğrar. Şeklini değiştir-

2) Şevket Süreyya, "Ziya Gökalp", *Kadro*, sayı: 2. Şubat 1932, sf. 36-37. Burada ve bundan sonra, A.İ. ve T.İ.A. tarafından üç cilt halinde ve "tıpkıbasım" olarak çıkarılan *Kadro* nüshalarına başvuruyoruz.

3) P.A. Sorokin, *Contemporary Sociological Theories*, London, 1964, sf. 524-525 (K. Marx, *A. Contribution to the Critique of Political Economy*, sf. 11-12'ye atıf).

meğe başlar. Tarihi materyalizmin yahut tarihin materyalist anlayışının genel anlamı budur.”⁴

Gerçi bu satırların biraz yukarısında aynı yazar, karşılıklı münasebetlerden de şu şekilde söz ediyor:

“...bir cemiyetin ekonomik ilerilik derecesi; o cemiyette tekniğin o esnadaki terakki derecesine göre şekillenir demek olur. Dil, ahlâk, din, hukuk, estetik ilişkiler ve toplumun ideolojisi, bu tekniğin gelişmesine evvelâ tâbi ve bağlı kalır. Fakat derece derece ve karşılıklı olarak bu sosyal ilişkiler de etkilerini yaparak, toplumlar durmadan şekil değiştirirler.”⁵

Üst yapı müesseselerine tanınan bu cılız tesir, acı tenkidler ve cemiyet gerçeklerinin zorlamasıyla olmuştur. Şevket Süreyya da bu gidişe uymak zorundadır. Şöyle ki: adlarından daha önce bahsettiğimiz düşünürler, insan zekâsının ilkim ve tekniği yarattığını; hukuki ve içtimal düzenin, iktisadî münasebetlerin mantıklı ve fiilî şartı olduğunu; din, ahlâk, sanat ve felsefenin, cemiyetlerin yapısında ve değişmelerinde büyük rol oynadığını belirtmişler ve tarihi maddeciliğin yanlışları hakkındaki tenkidlerine şöyle devam etmişlerdir: “İktisadî faktör daima bir başlatıcı ise ve içtimal hayat sahasındaki bütün değişmeler, iktisadî şartlardaki değişmelere tabî bulunuyorsa, iktisadî faktörün kendi dinamiğini nasıl izah edebiliriz? İktisadî faktörün *devamlı hareket halinde bulunan* veya kendi kendisini harekete geçiren mistik mahiyetine mi tâbidirler; yoksa diğer bazı faktörlere mi bağlıdır? İktisadî faktörün önce gelişi, daima “başlatıcı” hareket ettirici oluşuna dayandığından, bunun açıklanması gerekiyordu. ‘Kendisini harekete getirci’ faraziyesi, iktisadî faktörün bir nevi Tanrı olduğu inancına, en kötü türünden bir mistisizme ulaşmaktadır.

Bu tenkidler ve gerçekler karşısında *Marx* ve *Engels*, iktisadî olmayanın, iktisadî faktör üzerindeki tesirini kabul zorunda kaldılar. *Engels*, *Labriola* ve *Plekhanov*, “ikinci derecedeki faktörlerin ana faktör üzerindeki aksi tesiri”ne istemiye istemiye yer verdiler.

4) Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, İstanbul, 1968 (ikinci, basım), sf. 37, 41.

5) Aynı eser, sf. 41.

Marx'ın ölümünden sonra, 1890'larda Engels, ne Marx'ın, ne de kendisinin iktisadî faktörü biricik tayin edici olarak görmediklerini; üst yapının çeşitli unsurlarının kısmî rolüne inandıklarını söylüyordu. Fakat 21 Eylül 1890'da Londra'dan *J. Bloch*'a yazdığı mektupta bunları söyleyen Engels için, temel faktör gene iktisadî idi. Engels, 25 Ocak 1894'de, Londra'dan *H. Stankenburg*'a yazdığı diğer bir mektupta da, temel faktör olan iktisadî yapı üzerinde, siyasî, hukukî, felsefî, dinî, estetik gelişmelerin, kısmî bir tesire sahip olabileceğini kabul ettiğini belirtir. Fakat, tarihî gelişmeyi nihai olarak şartlandıran, tayin eden şeyin, iktisadî faktör olduğu iddiasını yazmaktan da kendisini ahkoyamaz. Engels, diğeri bütün fenomenleri sadece pasif sonuç saymadığını söyleyerek, "iktisadî zaruret esasî üzerinde, karşılıklı bir aksiyon halî"nden bahseder. Bu açıklamayı Sorokin, "beyaz siyahlık" veya "odundan demir" deyimlerindeki kadar karanlık ve belirsiz bulur. Plekanov da aynı sıkıntı içinde, meselenin içinden çıkmağa çalışır. Marksist teoride bu karşılıklı tesir meselesinin yarattığı güçlükler, Schumpeter de işaret eder⁶.

İşte böyle bir sıkıntı verici izahta bulunmak zaruretinden ve böyle bir doktrine varis oluşundan ötürüdür ki, Ziya Gökalp'a verdiği cevapta, Şevket Süreyya, hayli zahmet çekmiş olmalıdır. İş bununla da bitmiyor. Teoriden gelen zorluklar yanında, gerçek hayatın getirdiği müşküller de olmuştur. Engels tarafından etnoğrafya müzesine kaldırılacağı söylenen *Devlet*'i, tarihin gördüğü en müstebit devlet haline getiren Stalin, onu üst-yapı'nın pasifliğinden kurtarmak zorunda kaldı. Engels'in diyalektik kanunlarının üçüncüsü olan "inkârın inkârı veya reddin reddi kanunu" da Stalin ve onun Devlet'i için bir tehlike teşkil ediyordu. Bir *antitez* karşısına dikilip, yeni bir *sentez*'e yol açmamalıydı. O yüzdendir ki, daha önce "burjuva mantığı", "metafizik mantık" diye kötiledikleri tenakuzsuzluk (çelişkisizlik) mantığını, öğrencilerin zihni kabiliyetlerini geliştireceği gerekçesi ile, mekteplerde ders olarak okutmağa başladı. Rus dilini de üst-yapı müessesesi olmaktan çıkararak, yapılar dışı saydı.

6) Sorokin, aynı eser, sf. 527-533. K. Marx, E. Engels, Selected Works, c. II, Moscow., 1962, sf. 488, 503-505; G. Plekhanov, The Materialist Conception of History, New York, 1964, sf. 16-26; J.S. Schumpeter, Capitalism, Socialism, and Democracy. London, 1965, sf. 13.

Görülüyor ki, köprü'nün altından çok sular geçmiş, sosyalizmin teorisinde ve pratiğinde büyük değişimler olmuştu. Artık, üst-yapı müesseselerinin bazılarını, pasif birer unsur olarak bakmak tehlikeli olabilirdi.

Bundan başka, N. Berdiaeff'in şahane makalesinde belirttiği gibi, "ekonominin bütün insanlık hayatında amil olması, geçmişe ait bir fenalık" olup, sosyalizmin Mesihleri Marx ve Engels'in müjdelediği yakın bir gelecekte, zaruret ülkesinden, hürriyet ülkesine "mesianik bir sıçrayış" mümkün olacaktı. Marksizmdeki iktisadî determinizm, "inkılâp coşkunuğu" vermez ve mücadeleye sevkedemez. "Marksizmdeki inkılâp dinamizminin kaynağı ilmi şuur değil, bu mesianik bekleyiştir" "İnkılâp coşkunuğunu, işçi sınıfının ve insanlığın kurtuluşunu vadeden mesianik fikir verebilir." Onun için Marksizmin tamamiyle determinist tefsiri, "komünistlerin inkılâp iradeciliğine ve onların dünyaya diledikleri şekli verebilecekleri inancına aykırıdır." Marx, dünyaya yeni bir şekil vermek gerektiğini bundan ötürü söylüyordu⁷. Onun ve Lenin'in fikir ve davranışlarında bu "iradecilik" ve "İnkılâp-İhtilâl coşkunuğu" bilinen bir gerçektir. İşte bu ikilik (zaruret ve hürriyet), Marksizmin birbirini tutmayan fikirlerinin özüdür.

Şevket Süreyya'da da bu ikiliği görmemek mümkün değildir. Hele Marksizmin "iradecilik" ve "İnkılâp coşkunuğu"na büyük ağırlık vererek, *ideolojilerin*, alt-yapı üzerindeki tesirini gözden ırak etmemiştir. Aşağıda da göstermeğe çalışacağımız gibi, Şevket Süreyya, "İnkılâp heyecanını, hattâ sade bir ahlâk değil, yeni bir din gibi mukaddesleştirelim"⁸ diyecek kadar, zaruret ülkesinden hürriyet ülkesine doğru kanatlanmış, *iradeci* bir ideolog idi.

Şevket Süreyya, başka bir yerde, tekrar hürriyet âleminden zaruret âlemine, iktisadî determinizme döner. Ziya Gökalp'la ilgili yazısında, "*millet*" denilen tarihi, sosyal ve kültürel varlığı, tekniğin eseri sayar ve "en ileri millî birlik, en ileri teknikli memleketlerde bulunur"⁹ gibi garip bir fikir ileri sürer.

7) N. Berdiaeff, "Marksizmin İç Çatışmaları", *Türk Düşüncesi*, c. 10, sayı : 3, 1959, sf. 14.

8) Şevket Süreyya, "İnkılâp Heyecanı (Antuziasm)", *Kadro*, sayı : 2, Şubat 1932, sf. 8.

9) *Kadro*, sayı : 2, sf. 37.

Kadro'nun diğer yazarlarından *İsmail Hüsrev* (Tökin) "*Devlet*" hakkında yazdığı iki makalede *Marx* ve *Engels*'in fikirlerini nakleder. Ona göre *devlet*, bir sınıfın menfaatine hizmet eden bir organdır. *Engels*'in kelimeleri ile devleti şöyle açıklar:

"Vaktaki idare edenlerle idare edilenler, mülkiyete tahahüp ettiler, o zaman Devlet doğdu. Devletin teessüsü, şahsî mülkiyetin umumî mülkiyetten differansiye (ayrılmasile) olmasile, başlar. Binaenaleyh, bizce Devlet, umumî olarak evvelâ cemiyette zat menfaatlerin muhassalasıdır, saniyen muayyen menfaatler namına (ister zümrevî, ister millî olsun) cemiyete hükmeden bir iktidar cihazıdır".

Ve *Marx*'ın intikal devresinin devleti olan "*Proletarya Diktatörlüğü*"nü belirtiyor. Lenin'in, günün sosyalist devlet şeklinin "*Soviyetizm*" olduğunu ifade ettiğini söyleyerek¹⁰ *Marx*sist-Leninist bir devlet ve cemiyet görüşü sunuyor.

Dr. Vedat Nedim (Tör), *İsmail Husrev* kadar açık konuşmakla birlikte, "*sınıf devleti*"nden, devletin sınıf karakterinden bahseder ve yeni kurulan Türk devletinin böyle bir sınıf devleti olmadığını belirterek, baştaki *Marksist* izah tarzını, millî bir şekil içinde değiştirmeğe uğraşır¹¹.

Burhan Asaf (Belge) da, *Kadro*'nun ideolojisine uyan ve tarihi maddeciliği işleyen yazarlarından idi. Çeşitli makalelerinde bu husus görülmekte olup, biz sadece *Kadro*'nun kapanması dolayısıyla, adı geçen derginin son sayısında yazdığı, "*Cihan içinde Türkiye*" başlıklı yazısını örnek olarak göstermek istiyoruz. Yazar, bu *veda makalesinde*, 1934 ler dünyasını inceliyor ve dünya üzerinde mevcut iki türlü tezadın (kapitalist ülkelerdeki sınıf tezadı ve metropollerler sömürgeler arasındaki tezat), *Cihan Harbinden* (Birinci) sonra ortadan kaldırılmağa başlandığını söylüyor. Ona göre, "bugün birinci tezadın hallini *Sovyet Rusya*, ikincininkini *kurtuluşçu Türkiye* üzerlerine

10) *İsmail Husrev*, "Millî Kurtuluş Devletçiliği", *Kadro*, sayı : 18 ve 19, Haziran - Temmuz 1933, sf. 27 ve 23-31.

11) *Dr. Vedat Nedim*, "Devletin Yapıcılık ve İdarecilik kudretine inanmak gerektir", *Kadro*, sayı : 15, Mart 1933, sf. 14.

almış bulunmaktadır." Bu kurtuluşlardan sonra ise, "Alman ve İtalyan faşizmleri de pek kısa bir zaman zarfında, Liberal kapitalizmin bütün bir yüzyıl içinde biriktirdiği kıymet hükümlerini aşındırmışlar ve faşizmin en tahripkâr, en dogmatik nev'ini temsil eylemişlerdir." *Burhan Belge*, bu açıklamalarından sonra, kapitalist emperyalizm hakkındaki *Lenin*'in ünlü tezini, kendi üslûp ve ifadesiyle, kapitalist ülkelerin sınıf meselelerine şu şekilde bağlar: "Kapitalizmin ileri safhasına varmış olan memleketlerde, sınıf tezaadı, eğer ihtilâlcı patlaklar vermemiş ise, şimdiye kadar bu, açık pazarların istismar edilmesi ve bu pazarlarda yaşayan insanların mahkûm kalabalıklar haline sokulması sayesinde olmuştur." Bu sömürgeler halkının mahkûm hale gelişinde, faşizm gittikçe artan bir role sahip olmaktadır¹².

Kadro'nun sahibi *Yakup Kadri*'yi (Karaosmanoğlu) Marksist saymağa imkân olmamakla birlikte, onun da dergisinin yazarlarından, tarihî maddecilikte geri kalmamak için çırpındığını hayretle görüyoruz. Meselâ, kültür ve medeniyet'ten bahseden bir makalesinde iktisadî determinizmi şöyle savunur: "Japonya'da ileri teknikli medeniyet, günün birinde, mutlaka, eski asyaî kültürü boğacaktır... Onun için güzel san'atlara, felsefeye vesair fikri mahsullere (bir cemiyetin *super-struktur*'ü) diyenlerin hakları vardır. Bunun ne

- 12) Burhan Belge, "Cihan içinde Türkiye", *Kadro*, sayı: 35-36, İlkânun 1934 - Son kânun 1935, sf. 35-43.

Bu sosyalist fikirlerin savunucusu, yanlış hatırlamıyorsak, 1946'lardan sonra Demokrat Partinin sözcülerinden, fikri öncülerinden oldu. Bu kutup değiştiriş, idealizmin mi, yoksa eyyamcılık ve çıkarıcılığın mı eseridir, kestirmek pek mümkün değil. Şevket Süreyya ve diğer Kadrocuların C.H.P. içinde yer alıp, onu istedikleri yöne sevketme gayretlerine benzer bir gayret, Burhan Belge'de de belki mevcut bulunuyordu. Nitekim, *Sabiha Sertel* hatıralarında, D.P. hareketini, Marksist ihtilâlin birinci merhalesini teşkil eden burjuva demokrasisinin başlangıcı ve müjdecisi saydıklarını ve bu yüzden desteklediklerini yazar.

Burhan Belge, böyle bir idealizmle mi hareket ediyordu? İster ondan, ister menfaatten ötürü girmiş olsun, bu hal ülke için kayıptır. Milyonların umutla bel bağladığı bir siyasî hareketin, *Vatan Cephesi* şaşkınlıklarına kadar sürüklenişinde, amansız bir muhalefetin tahriki ve diğer bazı sebepler yanında, D.P. nin, liberal kapitalizmden sosyalizme kadar çeşitli sistemleri tadan müşavirler kullanımının rolü büyük olsa gerektir..

kadar doğru bir telâkki olduğunu anlamak için, en yeni ve en canlı bir kültür hâdisesi olan Rönesans'a bakmak gerekir. Ve Yakup Kadri böyle yapıp, *Rönesans* hâdisesine bakıyor ve onun kaynağında *teknîği* buluyor¹³.

Rönesans'ı, yeni bir ilmi zihniyetin ve yeni bir ilmi metodun yarattığını; bunda, İslâm kaynaklarının Lâtinceye çevrilmesinin, Greko-Lâtin kültürünün ihyasının büyük tesiri bulunduğunu; bu yeni kültür hâdisesinin mimarları arasında *F. Bacon*, *R. Bacon* ve sonraları *Descartes*'in, en az *Leonardo* kadar itibarlı bir yer işgal ettiklerini, Yakup Kadri hatırlamıyor olmalıydı.

Yakup Kadri, bu yazısından üç yıl önce, 8 Ağustos 1929 da Milliyet gazetesinde, "*Bir Şimşek ve Bir Gökğürültüsü*" başlıklı yazısında, tamamen aksi bir fikri savunuyordu. Bir gün önce (7 Ağustos 1929) Atatürk, Eskişehir'de ünlü konuşmasını yapmış ve "*Türk âleminin en büyük düşmanı komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmelidir*" demişti. Yakup Kadri, bunu alkışlıyordu¹⁴.

1932 lerde tarihî maddeci görünmeğe çalışan Yakup Kadri, aynı tarihte "*Türkçe*"nin acı kaderi için yanıp yakınıyordu¹⁵.

Biraz daha öncesine gidelim. 1917 Martında İsviçre'de, bir sanatoryum'da tedavi görmekte olan Yakup Kadri, bitişikteki Fransız kadınlarının konuşmalarından, Rusya'da bir ihtilâl olduğunu ve bir geçici hükümet kurulduğunu duymuş. Bu konuşma ona, "Kadım Yunanistan'daki Orak'ların söylendikleri mağaralardan akseden sadalar imiş gibi" gelmiş ve *Kızıltan*'ın söküşünü, böyle bir hercümercin arasından seyretmiş¹⁶.

Sonraki yıllarda Sovyetler Birliğine dâvet edilmiş olan Yakup Kadri, sözünü etmekte olduğumuz yazı dizisinde, intibalarını ve duy-

13) Yakup Kadri, *Kadro*, sayı: 15, 1932, sf. 25-27.

14) Dr. Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ankara, 1967, sf. 430 (Bu konuşmayı 7 Ağustos 1929 tarihli *Milliyet*, *Cumhuriyet* ve *İkdam* gazeteleri tam metin olarak vermiş ve 9 Ağustos 1929 tarihli *Akşam* gazetesinde Necmeddin Sâdık (Sadak), bu konuşmayla ilgili bir makale yazmıştır).

15) Yakup Kadri, "*Türkçe*", *Kadro*, sayı: 9, Eylül 1932, sf. 19-22.

16) Yakup Kadri, "*Ankara, Moskova, Roma*", *Kadro*, sayı: 7, Temmuz 1932, sf. 32, 35.

duğu heyecanı anlatır. "Bazı Frenk muharrirleri, Rusya seyahatleri esnasında "Gepeu" hafiyelerile çevrildiklerini ve bir dakika hür kalamadıklarını yazıyorlar" diyen Yakup Kadri'nin kanaatına göre "Sovyet idaresi, bir hafiye teşkilâtı tutmak ihtiyacında değildir".¹⁷

"Marksizm - Leninizm denilen ve yetmiş, seksen seneden beri tedvin edilmekte olan fikir sisteminin ne tarihinden, ne de felsefsinden lâıykile haberdar" bulunmayan diye nitelendirdiği aydınlardan pek farklı olan yazarımız, Rus cemiyetinin inkılâp haavsına kendisini kaptırmıştır. O yüzden şikâyetçidir ve küskünlüğünü şöyle dile getirir: "Rus İnkılâbı mefhumu, beynimizin içine, ateşten bir kızıl cehennem damgası halinde basılı kaldı... komünist inkılâbı hailesinin büyük, müheyyiç, beşeri ve tarihî mânasını anlamakta güçlük çekiyoruz. Bu kozmik hadiseyi, garptaki liberal burjuvalığın dar, küçük ve hasis ölçülerile tartıyoruz."¹⁸

O, Rusya gerçeğini görmüş, tâ derinliklerine kadar anlamıştır. İşte bu gerçeklerden bir sahne: *Bolşeva köyü*. Bu köyü görünce, gençliğinde okuduğu *Anatol France* ve *Paul Adam* gibi sosyalist yazarların tasvir etiği *sosyalist cennet(!)* gözünde birden canlanıp, gerçek oluvermiş. Şöyle diyor:

"Mustafa, türlü cürümler işleyen bir serseriler grubunun başı idi. Hayır sahibi, inkılâpçı bir delikanlı, bir 'gepeu' memuru, bunları topladı. Etrafı korularla çevrilmiş bir kır manastırına kapadı, orada, hepsini terbiye ve inzibat altına alıp çalıştırmağa başladı, ve az zaman içinde orasını bir küçük smaat merkezi haline soktu. İşte Bolşeva köyünün tarihçesi de aşağı yukarı budur."¹⁹

Yoksa üstadın hayranlıkla bahsettiği bu köy, bir *toplama kampı*, *Soljenitsin'in Gulag Takım Adaları* adını verdiği yirminci yüzyıl esirlerinin çalışma ve mahkûmiyet yerlerinden biri miydi? Yanılmak, yanlış anlamak pekaâla mümkündür. Çünkü üstad Yakup Kadri, kaç gecedir içkiyi fazla kaçırıyordu. İki gece önce, "*Kremlin sarayındaki bir suvarede* biraz fazla kaçırmiş olan genç bir

17) Yakup Kadri, *Kadro*, sayı: 9, sf. 38.

18) *Kadro*, sayı: 9, sf. 35-36.

19) Yakup Kadri'nin aynı yazı dizisi, *Kadro*, sayı: 13, sf. 39.

romancı" ile, geç saatlere kadar tatlı tatlı sohbet etmişti. Dün gece ise, "Izvestiya gazetesinin danslı ve çalgılı bir supesinde.... (masasında) bulunan genç kadımlar kendilerini dansa davet (edeceği) dakikayı (gözlerinden) keşfe çalışıyorlardı" "Resmî şahsiyetlerden birinin hanımı ile (yanyanadır). Genç kadın gülüyor, söylüyor, içiyor. Tıpkı Tolstoi'nin, Anna Karanin'deki salon kadınlarından biri gibi. Çetrefil ve tatlı (Fransızca) şivesile", üstada Fransızca konuşmağa bayıldığını söylüyor; Yeni çıkan *rumba* dansından bahsediliyor. Yirmi yaşında bile olmayan bu dilberle uzun uzun konuşup, dans ediyor.

Bolşeva köyü'ne mahmur gelmiştir; huriler âleminde gelmiştir. Başı yarı dumanlıdır. Onun için şunları mırıldanıyor: "Deri caketli kadınlardan, çarıkli kolhos işçilerinden mürekkep seyirci kalabalığı" "tiyatro gişelerinin önünde, tıpkı iaşe kooperatiflerinin önündeki gibi saatlerce" bekliyor. Hepsi mutludur, yüzleri güleçtir. Fakat aksiliğe bakın ki, "Engin köylü tabakaları halâ mülkiyet ve kazanç haklarına bağlı müstakil bir sınıf halinde yaşamaktadır"²⁰.

İşte *Kadro*'cuların dünya görüşü budur. Gerçek Marksistlerle daldan dala seken hercailerin bir araya gelmesi ile, *KADRO*'da bir *inkılâp ideolojisi*, bir *dünya görüşü* işlenmeğe çalışılmıştır.

2 — Türk İstiklâl Harbi ve Millî Kurtuluş Savaşları.

Çoğu gerçekten Marksist olan, tarihi maddeci olan *Kadro* yazarları, çeşitli sebeplerden ötürü, *Marksızmdan Leninizme* geçmek zorunda kaldılar. Bunu da, "millî kurtuluş savaşları" savunuculuğu içinde gizlediler.

Bir kere *Marx* ve *Engels*, gelişmiş sanayii ülkelerindeki, kapitalist cemiyet yapısını incelemiş; orada sefaleti artan bir proletarya sınıfının, sınıf kavgasını kızıştırarak, bir sosyalist ihtilâle gideceğini söylemişlerdi. Bu kehanetlerin hiçbiri gerçekleşmemişti. Daha sonra, *Rosa Luxemburg* ve *Hilferding*, *Emperyalizm* "teorileri ile, az gelişmiş ve sömürge durumundaki ülkeleri de inceleme sahasına almışlardı. *Lenin*, bu teorilerden faydalanarak, Rusya'da, Asya ve Afrika'nın diğer ülkelerinde, köylü kitlelerini, halk yığınlarını sevk etmenin

20) Yakup Kadri, *Kadro*, sayı : 10, 13, sf. 40-41, ve 39-41.

usullerini göstermiş, yeni bir "emperyalizm teorisi" ortaya atmıştı. Artık dünya üzerinde iki türlü tezat ve çatışma vardı: kapitalist ülkelerde, proletarya ile burjuvazi arasında; sömürge ve yarı sömürge durumundaki feodal yapılı cemiyetlerle, kapitalist sanayi ülkeleri arasında.

Sovyetler Birliği, milliyetler meselesine büyük ehemmiyet vererek, çatışmanın bu ikinci türüsünü ustalıkla kulanmayı becerdi. 1919 da Lenin'in Moskova da kurduğu, *III. Enternasyonal* (Komin-tern) kongreleri bu konu ile ilgili hesaplı kararlar aldı ve Türkiye'nin kapitalist Avrupa ülkelerine karşı verdiği ölüm kalım savaşından, faydalanmanın yollarını aradı. Bu yüzden *kadrocular*, bu ustaca yakınlaşmayı, kendi doktrinleri hesabına kullanma yoluna gittiler.

Sebeplerden ikincisi, *Şevket Süreyya* (Aydemir) ve *Vedat Nedim* (Tör), Moskova tahsili dönüşü, *Türkiye Gizli Komünist Partisine* girmişlerdi. Hattâ Şevket Süreyya, Merkez komitesinde çok yüksek bir vazife almıştı. Bu partiyi 1920 yılında *Mustafa Suphi* kurmuştu. Şevket Süreyya, Vedat Nedim, Dr. Şefik Hüsnü (Değmer), Sadrettin Celâl (Antel) birlikte *Aydınlık*'ı çıkardılar ve komünist broşürler yayınladılar. *Şevket Süreyya* ayrıca "*Orak-Çekiç*" gazetesini çıkardı. Bu gazete çıktığı yıl olan 1925 te kapatıldı ve sahibi *Şevket Süreyya, İstiklâl Mahkemesi*'nde on yıla mahkûm oldu²¹.

Bu acı tecrübelerden sonra, 1932 de *Atatürk*'ün karşısına çıkıp, *kadro* sayfalarında, *sınıf kavgası*'ndan söz etmek akıl kârı olur muydu? Üstelik *Atatürk*, "*Sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir milletiz*" diyor ve komünizme düşman olduğunu ilân ediyordu. Yapılacak şey, *Lenin*'in dilindeki milli kurtuluş Savaşlarını, Türk İstiklâl Harbi ile bağdaştırmaktı. Onlar da bunu yaptı. Milli Kurtuluş Savaşlarının heyecanlı savunucusu oldular. Bu yüzden Dr. *Vedat Nedim* (Tör), "kapitalizmin talihini sınıf farklılığına bağlayan ve millet farklılığını ikinci plâna atan Marxizm, artık değil yalnız millet farklılığından doğan milli kurtuluş hareketlerinin, hattâ kapitalist memleketlerdeki sınıf farklılığından doğan sınıf mücadelelerinin bile izahına kâfi gelmemektedir"²² diyerek, Leninizme geçildiğini açıklıyordu.

21) Dr. Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, sf. 381-399 (ve diğer sayfalarda çok zengin bilgi mevcuttur).

22) Vedat Nedim (Tör). "Milli Kurtuluş Hareketleri ve Buhran",

Şevket Süreyya bu konuda çok ateşlidir. Bir kitap çıkarmış, birçok makale yazmıştır. Diyor ki: "Millî mücadele, bir cephe harbi şekline istihale etmiş bir millî kurtuluş ihtilâlidir (müstemelekeciliğe karşı)." ²³ *Şevket Süreyya*, ısrarla ve heyecanla aynı konuyu işliyor: "sömürgeciliği bir medenileştirme işi olarak alan batılı görüşten, bugünkü dünyanın en yaygın çelişmesi olan sömürgecilik nizamının doğru izahını beklemek elbette ki doğru değildir... Sosyalizme gelince; sosyalist önderler arasında ve sosyalizm edebiyatında bu konu, ya 'hukuku kayıtlanmış milletlerin hak davası' yahut 'millî meseleler' olarak zaman zaman ele alınmıştır. Fakat bu davanın gerek konusu, gerek zamanla değişmelere uğrayan izah tarzı, daima hem eksik hem yanlış bir görüntü içinde kaldı", diyerek, *Marx*'ın bu konudaki eksikliklerine işaret eder. Bu işi *komüntern* başaracaktır. Fakat o da, aldığı kararlarla kendilerini müşkül durumda bırakmıştır. Bu yüzden, "III. Enternasyonal da hata yolunda" diyerek, güç telifler, sentezler karşısında bulduklarını ima eder ²⁴.

Şevket Süreyya'nın III. Enternasyonal'e hem bel bağlayıp, hem onun hata yolunda olduğunu söylemesi şundan ötürüdür: III. Enternasyonal (Komüntern) 1920'deki ikinci kongresinde, millî kurtuluş savaşları ve milliyetler meselesini ele almıştı. Alınan karar şöyle oldu: sömürge ve yarı sömürge halinde olan ülkelerin, emperyalist Batı sanayi ülkelerine karşı açtıkları millî kurtuluş savaşlarında, onları yalnız bırakmamalı, silâh ve para yardımıyla bulunmalıdır. Ancak, bu yardımı yaparken, savaşların siyasî ve millî rengini, sosyalist bir renge büründürmeli; köy ve kentlerde din, mezhep, sınıf kavgası yaratmalı; feodal artıkları şilmeli ve en mühimi, millî liderler yerine, sosyalist liderler getirmelidir. İşte *Şevket Süreyya*'yı zor durumda bırakan bu karardır.

Bu karar gereğince Türkiye'ye Rusya'dan yardım gelirken, Rusya'nın *Mustafa Kemal*'in yerini alması için en güvendiği adam olan

Kadro, sayı : 18, Haziran 1933, sf. 18. Ne gariptir ki, bu zat, yıllarca ülkemizde en büyük kapitalist işletmelerde, büyük vazifeler alacaktır.

23) *Şevket Süreyya*, **Kadro**, sayı : 8, Ağustos 1932, sf. 3.

24) *Şevket Süreyya Aydemir*, **İnkılâp ve Kadro**, İstanbul, 1968 (II. Baskı), sf. 115-130. Ondan sonraki sayfalarda da, Türk İstiklâl Harbini yorumlar.

Mustafa Suphi ve 15 yoldaşı da gönderildi. Bunlar, Türkiye'deki gizli komünist teşkilâtları ile birleşip, harekete geçmeğe fırsat bulamadan, Trabzon'da öldürüldüler.

Bu sıralarda, Komüntern Kongresine katılan Türkiye temsilcisi, "Mustafa Kemal'le işbirliği yapacağız" derken, Dr. Şefik Hüsnü (Değmer), bu işbirliğinin ne türlü olacağını T.B.M.M. ne çektiği tebrik telgrafında açıklıyordu. Şefik Hüsnü, "Türkiye İşçi Ordusu", "Köylü ordusu" deyimlerini kullanıyor, ve milli Mücadelenin "bütün cihan proletaryasının müzaharetiyle" kazanılmış olduğunu iddia ediyordu. Fakat ona göre, bu hakikî bir kurtuluş değildi. Hakikî kurtuluş *kollektivizm*'de idi. Bunu da şöyle açıklıyordu: "yakın bir âtide işçi ve çiftçilerimizi hakikî kurtuluşa mazhar edecek yegâne çare olan müşterek istihsal ve mülkiyete müstenid içtimai inkilâbın husul bulacağını kaviiyen ümit ettiğimizi arz (ederiz)"²⁵.

Aynı tarihlerde Bakû Kongresinde *Zinovyev* de, Türkiye'deki millî kurtuluş savaşının, yakında sosyalist bir renge bürüneceğini söylüyor ve Şefik Hüsnü gibi, hakiki kurtuluşun(!) o zaman olacağını müjdeliyordu. 1960 lardan sonra Türkiye'de "*İkinci Kurtuluş Savaşı*"ndan, "alt-yapı *devrimleri*"nden bahsedenler, *Komünintern*'de alınan kararları, başka ifadelerle açıklamaktan başka birşey yapmış olmuyorlardı.

1927 yılında ustaca bir taktikle Türk Millî Mücadelesini kendi davası hesabına kullanmağa çalışan *Şevket Süreyya* ile, III. Enternasyonel'in (Komüntern'in) kararlarını aynen ve açıkça uygulamaya çalışan Şefik Hüsnü Değmer'in arası açıldı. Bu konuda *Mete Tunçay*, Şevket Süreyya'nın dava adamı olduğunu, Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in ise Komüntern emrine uyararak işleri berbat ettiğini şöyle anlatır: "kadrocular hakkında dillere dolanan 'dönüş' hikâyesi pek doğru değildir. Asıl görüş değiştiren parti olmuştur... Cumhuriyetin ilk yıllarında TKP, Komüntern'in en çok ulusal birlik gösteren seksiyonudur. Bunun sevabı ya da günahı geniş ölçüde Şevket Süreyya Bey'indir... TKP içinde, Komüntern'in isteklerine uygun hareket ederek, onu ve arkadaşlarını alteden, Dr. Şefik Hüsnü Değmer olmuştur."²⁶

25) Tevetoğlu, aynı eser, sf. 265, 103.

26) Dr. Korkmaz Alemdar, "Basında Kadro Dergisi...", *Kadro* (tip-

Şevket Süreyya, Milli Kurtuluş Savaşlarının havarisi olarak, onları tefsire tâbi tutarken, son yıllarda çıkardığı *Enver Paşa* hakkındaki kitabında, bambaşka bir yol tutmuştur. Önceleri Asya'nın ve Afrika'nın bütün mazlum halklarının kurtuluşunu yürekten arzuladığını söyleyen yazar, Orta Asya Türkleri'nin, Sovyet Kızıl Ordusuna karşı yaptığı savaşa karşı, nedense pek soğuk davranmıştır. Enver Paşa'nın Türkistan'da, *Basmacılar*'ın (milli çetelerin) başına geçerek yaptığı savaşlara ait bölüm, hemen hemen tamamen Rus kaynaklarına ve Rus tarih tezine dayanmaktadır. Bütün dünyada Türk Tarihi üzerinde otorite sayılan ve Enver Paşa'yla uzun uzun görüşmüş olan Prof. Zeki Velidi Togan'ın "*Türkistan Tarihi*"nden, "*Hatıralar*"ından hiç faydalanmamıştır. Bir yerde Zeki Velidi'ye, Enver Paşa'nın kararsızlığı ile ilgili bir atf yapmıştır ki, ne eser, belli, ne yer, ne tarih, ne sayfa. Dr. Baymirza Hayit'in 1975 de basılan "*Türkistan*" isimli eserine hiç müracaat etmemiştir. Buhara'nın son cumhurbaşkanı Osman Hoca (Kocaoğlu) İstanbul'da öldü. Onunla burada görüştüğünü söylediği halde, Türkistan'daki Milli Mücadeleye dair ondan hiç birşey aktarmamıştır. Şevket Süreyya'ya göre, Ruslara karşı Milli Kurtuluş Savaşı veren Türkistan, "kendini Türk bile saymıyordu". Ona göre, böyle bir Ülkede "Milli Kurtuluş Hareketi" başlıca iki yönde yürümeliydi:

- 1 — Çarlık idaresine ve onun kalıntılarına karşı mücadele,
- 2 — Feodal ve klerikal düzene ve onun kalıntılarına karşı mücadele.

Bunlar haklı ve desteklenmeğe, lâyük Milli Kurtuluş Savaşları idi. Fakat eğer bu savaş, Sovyetler Birliğine karşı yönelmişse, ezilmeğe lâyıktı. Bu tez, açıkça belirtilmemekle beraber, dikkatli gözlerden kaçmıyor. Hatırımızda kaldığına göre, ya *Buhrain*, ya da *Troçki* bunu açık açık söylemiştir.

Şevket Süreyya, M. İrkayev'in, "Tacikistan'da Vatandaşlık Harpleri" isimli Rusça eserine dayanarak *Basmacı* hareketini, "Enver Paşa" kitabında açıklıyor. Diyorki; "Sovyet resmî kaynaklarının açıkladığı rakamlara" dayanarak "mümkün olan titizlikle derleyebildi-

kıbasım), c. 1, sayı : 1, sf. 37. (Mete Tuncay, Milliyet Sanat Dergisi, 2 Nisan 1976, sf. 3'e atf). Bu yazıda Yakup Kadri'nin "bireyci" (ferdiyetçi) likten, "toplumculuğa" (sosyalizme) kadar fikir değiştirdiği belirtiliyor (sf. 37).

ğime göre, bu Basmacılar sayısı, çoğu ancak Baysun önünde toplanabilmek üzere, 4.000 - 6.000 i aşmamıştır.²⁷

Aslında Enver Paşa idaresindeki Basmacı hareketi, böyle küçüm-senecek bir hareket değildi. Muntazam birlikler olmamakla beraber, İstiklâl hareketleri, çete savaşları şeklinde bütün Türkistana yayılıyordu. Şevket Süreyya tenakuzu kendi kalemiyle ortaya koyuyor. Sayıları altı bine varmayan ve "sergerdeler" diye nefretle söz ettiği insanlar için, Sovyeiler Birliği acaba neden bu kadar telâşa düşmüştü? Şevket Süreyya'yı okumağa devam edelim: "Enver Paşa ve Basmacılık hareketi ve bu hareketleri tasfiye kararları da politbüro'da verildi." "Politbüro, 1 Mart 1922 de, Doğu Buhara'da Askerî Birliklerle vesaitin takviyesi için şu kararları aldı: a — Başkumandanlık Doğu Buhara'da özel Tümenler teşkil edecektir, b — Buhara Parti Teşkilâtı, askeri birliklerle işbirliği için gerekli tedbirleri alacak ve istenilen malzeme ve iase ihtiyacını hazır bulunduracaktır...." Politbüro, 13 Martta yeniden toplanıp "Basmacılık hareketinin kesin ve nihai tasfiyesi hususunda yeni direktifler verdi". Kamenev başkumandan olarak gönderildi. 20 nisanda yeni toplantı yapıldı ve o sırada Tifliste bulunan Stalin'in yakını Orjenikidze, "isyanı" incelemek üzere Türkistana gönderildi²⁸.

Görülüyor ki yangın çok büyüktü, Şevket Süreyya bile bunu olinde olmadan açıklamış oluyor. Türkistan'daki bu Millî Kurtuluş Hareketleri Enver Paşanın şehit oluşundan sonra da, gittikçe artarak devam etti. *Kadro*'nun çıktığı yıllarda da devam ediyordu. 1935-1937 yıllarına kadar bütün şiddetiyle devam etti²⁹.

Bu millî Kurtuluş Hareketleri, sonunda kanlı şekilde bastırıldı. Sovyet Tarih Tezi, bunları, Şevket Süreyya'ya benzer şekilde açıklar. Meşelâ. Sovyet tarihçisi Vasilevski'ye göre, bu millî hareket, aşiret reislerinin, din adamlarının, burjuva milliyetçilerinin kıskırtması

27) Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, c. III, İstanbul, 1978, sf. 592-594, 629-630.

28) Şevket Süreyya, aynı eser, sf. 626-628. Yakup Kadri'nin "Enver adlı nâmet" deyişine dair şu makaleye bk. Yzb. Sipahi Çataltepe, "Rusya'da Müslümanların Türkistan Hareketleri", *Doğu Türkistan*, yıl 2, sayı 10, 1981, sf. 14.

29) Zeki Velidi Togan, Hatıralar, İst. 1969, sf. 384-458; Z.V. Togan, Bugünkü Türkilli (Türkistan), İst. 1947, sf. 386, 474, 579; Dr. Baymirza Hayit, Türkistan, İst. 1975, sf. 275-306.

sonucu, yüzbinlerce işsiz çiftçinin ayaklanmasından başka birşey değildi³⁰. Cenubi Türkistan umumi valisi Safarov da, 1918 deki kuraklığın yol açtığı kıtlığın, işsiz güçsüz bıraktığı binlerce başıboş insanın, muhtariyet peşinde koşan milliyetçilere alet oluşuyla, bu isyanların çıktığını söylüyordu³¹.

Şevket Süreyya'nın "Sergerdeler"'i de aynı şey değil miydi? Onların başındaki *Enver Paşa* da, âciz, kararsız, maceracı idi. Halbuki Zeki Velidi, Enver Paşa'nın nasıl Türk ve İslâm davasına gönül vermiş bir idealist olduğunu, kahramanca çarpıştığını, şartların ona zaferi bahsetmediğini çok ibretli şekilde anlatır. Göğsünde Kur'an, elinde kılıç, yığıtçe döşüen Enver Paşa'nın, bozguna uğrayıp, kaçmakta olan bir Rus birliğinin içinden atılan bir kurşunla şehit düştüğünü yazar ve onun şu sözünü nakleder: "Muvaffak" olamazsak, hiç olmazsa cesedimi burada bırakmakla Türklüğün istikbaline hizmet etmiş olurum"³² Büyük şehidin cenazesini onbinlerce Türkistanlı'nın kaldırdığını Toğan ve Baymirza Hayit'den öğreniyoruz

Türkistan'daki millî kurtuluş hareketlerinin başarısızlığında, Kızıl Ordu'nun güçlü, modern tümenleri karşısında, çetelerin (Basmacı'ların) çarpışması ve bunlara Amerika ve İngiltere'den hiç yardım edilmemiş olması büyük rol oynamıştır Bundan başka, Türkistan Türk'lerinin aşırı kabile şuuru ve *cedit* ve kadimî diye birbirlerinden kopuk hale gelişleri, millî birliklerinin zayıflamasına sebep olmuştu. Ziya Gökalp, 1918 yılında Yeni Mecmua'da "Türkistan Türkleri Ne yapmalıdır?" başlığı altında bir makale yazarak, Türkistan Türklerini uyarmış, millî şuuru canlandırmalarını istemişti. Enver Paşa'nın Lakay İbrahim'in elinde bir ay yarı esir tutulması, Gökalp'in ne kadar haklı olduğunu gösterir.

İleri teknikli büyük sömürgeci ülkelere karşı, millî kurtuluş savaşlarının, mazlum halkların hakkı olduğunu durmadan savunan Şevket Süreyya nedense, Sovyetler Birliğine karşı yapılan millî mücadeleyi hiç sevememiştir. Kısaca aktardığımız yorumlarından sonra, Türkistan'da hiçbir facia cereyan etmemiş gibi davranıyor ve sömürgeci Rus'ların Türkistan'a yerleşmelerini "*liberal kapitalist emperyalist bir sömürgeci*" nin gönül rahatlığı içinde şu ibret verici satırlarla açıklıyor:

30) C.W. Hostler, *Turkism and the Soviets*, London, 1957, sf. 161-164.

31) Toğan, *Bugünkü Türki (Türkistan)*, sf. 386-389.

“Hülâsa Orta Asya’da evvelâ Rus unsuru, sonra da esas kadrosunu Ruslardan derleyen Bolşevik teşkilâtı, ülkenin bünye ve mukadderatında bir nevi yerli güç şeklinde kökleşmiş bulunuyordu. Softaların ve mürtecilerin ise Ruslar’la pek de alışverişleri yok gibi görünüyordu.” Bolşevik Ruslar, herşeyi kökünden değiştirip, ülkeye iyice sahip olma kararını verdiler. Gene Süreyya’yı dinleyelim.” “bu kararlar Buhara’daki Mahalli Hükümet artık fiilen aksiyon dışı kalıyordu. Ve Buhara bir Şûralar Cumhuriyeti haline geldi..... Buhara Sovyet Cumhuriyeti (oldu)”³².

Kadro’cuların *Millî Kurtuluşçuluklarının* özü budur.

3 — Atatürk İnkılâpları ve Kadrocular.

Kadrocular, Atatürk inkılâplarını da kendi *ideolojileri* nâm ve hesabına yorumlamak ve kullanmak istediler. İstiklâl Harbi kazanılmış, onların deyimiyle “emperyalist Avrupa’ya karşı anti-emperyalist bir harple” zafer elde edilmişti. Millî bir devlet kurulmuş, istiklâl kavuşmuş, modern çağın gerektirdiği ve Türk milletini çağdaş milletler seviyesine çıkarıcı *inkılaplar* yapılmıştı. Fakat bunlar *kadrocular* için başlangıçtı. “İnkılâp bitmemişti..... devam ediyordu” Ve bu inkılâp “inkılâbı duyan ve yürüten azlık fakat *şuurlu bir avangardın*, azlık fakat ileri bir KADRO’nun iradesinde temsil” olunuyordu³⁴.

Kadro ilk sayısına yazılan bu takdim yazısı Şevket Süreyyaya aittir ve “*şuurlu ve öncü Kadro’larına olan inancı ve iradeciliği*” haykırmaktadır. Daha önce dokunduğumuz gibi, Marksizm’deki ikilik, tezatlı yorumlar, Şevket Süreyya ve arkadaşlarının birçok yazılarında vardır. Şimdi, “*inkılâp heyecanı ve irade sarhoşu*” olan bu zâtın, birdenbire hürriyet âleminin ümit verici, iyimser ufkundan iktisadî determinizmin, çelikten mamul diyalektik kanunlarının amansız pençesine düştüğünü görüyoruz. Bakınız ne diyor:

32) Togan, Hatıralar, sf. 456-458.

33) Şevket Süreyya, Enver Paşa, sf. 605, 606, 628. Şevket Süreyya’nın TKP’den ve Aydınlik’tan arkadaşı olan Nâzım Hikmet de “*Arpaçayı’nın İki Yanı*” isimli şiirinde, Türkiye’nin de yakında “Şûralar ittifadının (Sovyetler Birliği’nin) yeni bir Cumhuriyeti” olacağını iddia ediyordu.

34) *Kadro*, sayı : 1, sf. 3.

“Türk Millî kurtuluş hareketinde devletçilik, bu hareketin doğrudan doğruyan maddî bünyesinden ve tarihi kanuniyetlerinden gelen bir şeydir. Yani doğrudan doğruya maddî şartların ve zaruretlerin emri ve ifadesi olan bir tabii kanundur. Bizim irademiz haricinde, hattâ belki de *bizim irademize rağmen* teşekkül eden objektif bir fikir ve madde hareketinin ta kendisidir”³⁵.

Bizim “irademize rağmen” varlığını gösteren bu objektif hareket, diyalektik kanun, tarihi maddeciliğin ilmi ile herşeyi açıklamaya kadirdi. Gene, *iradeciliği* bir yana atıp, *kanun*'a teslim olma Şevket Süreyya'yı dinleyelim,

“Meselâ, ilkel bir Hindû kabilesindeki sosyal şekil değişmelerinden tutunuz da, Roma'nın yıkılış sebeplerine, Rönesanssa, Fransız ihtilâline harp sonu devrinin millî kurtuluş hareketlerine kadar her toplumsal olayı, tarihi materyalizm açısından incelemek, değerlendirmek mümkündür”³⁶.

Herşeyi açıklayabilen tarihi maddecilik, daha önce de dediğimiz gibi, *alt-yapı*'nın (üretim güçlerinin, *üst-yapıyı* tâyin ettiğini) söyler. İki arasında bir zıtlama ve düşmanlık başlayınca, yeni bir sentez doğar. Cemiyet düzeni değişir. *Marx* ve *Engels*'in “Alman İdeolojisi” isimli eserlerinde, bu konuda verdikleri, misali, Şevket Süreyya, kendi ifadesiyle şöyle verir: “El değirmeni sayesinde bir tekniğin, genel olarak esaret nizamı seviyesinde bir ilkçağ toplumunu, buhar değirmeninin de XIX. yüzyıldaki Batı Avrupa toplumunu verişi gibi”³⁷ O yüzdendir ki, her çağ, kendisinden sonraki çağa, “*rejimini değil, tekniğini aktarır*”³⁸.

“*Tarihin amansız kanunlarının*” kerametine emin bulunarak, tarihi maddecilerin, gönül huzuru içinde cemiyetlerin kendiliğinden gelişmesini bekliyecek kadar mütevekkil olmadıklarını da biliyoruz. Bu noktada tekrar *iradeciliğe* dönerler ve “*inkılâp heyecanı*” ile kükrerler:

35) Şevket Süreyya, “Programlı Devletçilik”, *Kadro*, sayı 34, T. evvel, 1934, sf. 8.

36) Şevket Süreyya, *İnkılâp ve Kadro* (ikinci basım), sf. 47.

37) Aynı eser, sf. 34.

38) Ş. Süreyya, “Yeni Devletin İktisadî Fonksiyonları”, *Kadro*, sayı: 29, Mayıs, 1934, sf. 7.

Türk "inkılâbını yalnız İstiklâl Savaşından ve nihayet yeni bir devlet kurmaktan, yeni Cumhuriyet nizamından ibaret olduğu görüşü, bu inkılâbı yapan, yahut ona karışanların çoğunda da hakim olmuştur. Hatta, Millet Meclisi de 1924 Teşkilâtı Esasiye (Anayasa) kanunu bu ruh hali içinde çıkarmıştır denilebilir. Çünkü bu Anayasa, Cumhuriyeti ve dolayısıyla Millî Hâkimiyeti getirmekle beraber, aslında klâsik-liberal bir anayasaydı"³⁹.

Ne yapıp yapmalı, "şuurlu ve iradeli bir *avangard* (öncü) *kadro*'nun öncülüğünde", *inkılâbı köklü ve devamlı* kılmalı idi. Bunun için *İnkılâbın ideolojisini* hazırlamalı, "inkılâpçı nesiller" yetiştirmeli cemiyette köklü değişiklikler için sanattan bile faydalanmalıydı. "Sanat sanat içindir" hükmü, "formalist mantığın şahaseser cinayetlerinden biri" idi. Sanatı, cemiyetin ve inkılâbın emrine vermek lâzımdı. "Çünkü hiç bir telkin, sanatkârınki kadar kuvvetli" olamazdı. Bu sebepten ötürü, sanatkârı, "inkılâbın akidesine" yardımcı eylemeliydi⁴⁰.

Bu iradeciliğin büyük işler başarması gerekti. Yapılan inkılâplar hep "üst-yapı inkılâpları" idi. Cemiyette köklü değişikliklere, alt yapı inkılâplarına yönelmeliydi. Bunun için *Atatürk inkılâpları*'na, C.H.P. programındaki altı prensipten biri olan "Devletçiliğin" yeni bir yorumunu beklemeliydi. Bu yorum "*iktisadî devletçilik*" idi.

Bu yapıldığı taktirde, yeni bir Millî Kurtuluş Devleti" doğacaktı. Avrupa devletleri ise, sınıf menfaatlerini kollayan, sömürgelelerin "*fazla kıymetlerini* (artık değer)" Avrupa'ya aktaran, çok partili burjuva usullerine sahip, "hukukî-siyasî bir müessesese, ...Süper-stü-rüktürel bir teşekküldür."

Millî Kurtuluş Devleti ise, anti-emperyalist bir harp ile *siyasî istiklâlini* kazanır. İkinci mücadelesi ile, *iktisadî istiklâlini* kazanır. Böylece, Avrupa'daki üst-yapı müessesesi olan devletin iki zaafından (emperyalizm ve sınıf kaskası) kurtulan "yeni devletin iktisadî mekanizması, hukukî-siyasî bünyesine adeta bir iskelet olmaktadır." Hukukî-siyasî bir müessesese olan liberal devletten" ayrı olan bu "Mil-

39) Ş. Süreyya, *İnkılâp ve Kadro*, sf. 15 (İkinci Basımın Önsözü).

40) Burhan Asaf, "İnkılâp Sanatına Varmak Yolları", *Kadro*, sayı : 29, Mayıs 1943, sf. 32.

li Kurtuluş Devleti", "milletin bünyesini kül halinde tebdil edecek... milletin bizzat bünyesini (strüktürünü) yeniden ve yeni esaslara göre" düzenleyecektir. Bu iktisadî devletçilik, "millî plân" ile çalışacaktır. Millî Plân'ın dışında ancak, "zarurî olan geniş istihlâk (tüketim) işleri ile, küçük sermaye hareketleri" kalacaktır. Devlet her sahaya el atacaktır. "Büyük zirai işletmelerin yaratılması" bile bu plân'a dahildir⁴¹. Bu son hüküm, köylünün elindeki toprağın alınıp, Sovyet modelindeki "Kolhoz"a benzer işletmelerin kurulması arzusunun bir ifadesi midir?

Vedat Nedim de, "Türkiye'nin ziraat sahasında olduğu gibi, sanayi sahasında da ancak bir iktisadî Devletçilik sayesinde, kalkınabileceğini savunuyordu⁴².

Köklü inkılaplar yapıp, sessiz, sedasız, âdeta İkinci Enternasyonal'in tavsiye ettiği ve bazı sosyal demokrat partilerin yaptığından daha gürültüsüz yapı değişikliğine kavuşma iradesi...

Bu iradecilikle *Yakup Kadri* de, arkadaşlarından geri kalmak istemiyor. Diyor ki:

"Moskova'daki komünizm şefi" Dünya yüzünden bütün millî istiklâl davaları bizim davamızdır" derken, "Ankara'daki nasyonalist, Şef, düşman kelimesi yerine 'Avrupa imperialistleri' tabirini ikame ederken öbürü berikinin dilini konuşmuş, beriki öbürünün yerine söylemiş oluyordu."⁴³

Olup bitenler, C.H.P. içinde ve basm'da büyük telâş uyandırdı. Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Cahit Yalçın, Prof. İ. Fazıl Pelin, Peyami Safa, Yunus Nadi, "inkılapçılık ve devletçiliklerinin" sosyalizm oyunu olduğunu yazıp, söylediler⁴⁴.

Kadro kapatıldıktan 6-7 ay sonra, Atatürk'ün emri ile İktisat Vekili Celâl Bayar, İzmir Fuarının açılış nutkunda:

- 41) Ş. Süreyya, "Yeni Devletin İktisadî Fonksiyonları", *Kadro*, sayı: 29, Mayıs 1934, sf. 10-14.
- 42) Dr. Vedat Nedim, "Bizde Hususî Teşebbüsün Zaferi", *Kadro*, sayı: 13, İkinci Kânun, 1933, sf. 16.
- 43) Yakup Kadri, "Ankara, Moskova, Roma", *Kadro*, sayı: 7, Temmuz 1932, sf. 35.
- 44) Tevetoğlu, aynı eser, sf. 443-465; Dr. K. Alemdar, *Kadro*, sayı: 1, sf. 25-36.

“Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, XIX. uncu asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye hâs bir sistemdir.” “Fertlerin hususi teşebbüslerini ve şahsî faaliyetlerini esas tutmak” ve büyük milletin ihtiyaçlarını karşılamak için, fert ve hususî teşebbüslerin yapamadığı işlere ve sahalara devletin uzanması demektir⁴⁵.

Prof. Remzi Oğuz Arık, Kadro'cuların “*hulûl ve nüfuz*” metodlarını ele alışlarına ve C.H.P. üzerindeki tesirlerine, Halk Partisine ve Halkevlerine sızmalarına dikkati çeker⁴⁶.

Kadro'nun yeniden basımına önsöz yazan Dr. Ömür Sezgin, “aynı ideoloji, 1960'larda Türkiye'de Yön hareketi ile yeniden ortaya çıkıp, Doğan Avcıoğlu tarafından sürdürülmüş” tür diyor⁴⁷.

4 — Kadrocular ve Türk Kültürü.

Kadro'cular bir dogma'dan hareket eden, Türk cemiyetini yakından tanımayan bir aydınlar grubudur. İçlerinden İsmail Husrev, Türk Cemiyetini, derebeylik düzeni olarak görmektedir. Ona göre, üç türlü derebeylik hüküm sürmüştür. Bunlardan biri “Ruhanî Derebeylik”tir ki, *Bektaşî tekkeleri ile Mevlevî tekkeleri* tarafından temsil edilmektedirler⁴⁸.

Anlaşılan Yakup Kadri de “*Nur Baba*” isimli muhayyel romanını bu derebeyliği (!) yıkmak için yazmış.

Prof. Ömer Lütfi Barkan, Türk cemiyetinin feodal bir yapıya sahip olmadığını, Batı'da da kabul edilen, en ilmi delillerle ortaya koymuştur. Köprülü'nün incelemeleri de bunu gösterir.

Yakup Kadri, Türk köylüsünü, Orhan Gazi zamanında Türkiye'yi dolaşan *Ibn Batuta* kadar bile sevmemektedir. “*Yaban*” isimli

45) Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, İstanbul, 1938, sf. 201.

46) *Tevetoğlu*, aynı eser, sf. 460-465.

47) *Kadro*, sayı : 1, sf. 20.

48) İ. Hüsrev (Tökin), “Türkiye'de Derebeylik”, *Kadro*, sayı : 7 ve 8, sf. 17-18 ve 19-20.

Aynı yazar, Türk köylerinde kolektivizm bakiyeleri bulmağa çalışıyor. Kars'ta, Rus Obşına'sına benzer sistem varmış (!) (*Kadro*, sayı : 13, İkkânun, 1933, sf. 17-21).

romanında Yakup Kadri, Türk köylüsüne olan nefretini ortaya koyar. Meselâ, *Seferberlikte* (Birinci Dünya Harbinde) oğlu şehit olan *Emeti Kadın*, torunu çoban Hasan'la kötü talihini yenmeğe çalışmaktadır. Bir gün Yunan askerleri küçük Hasan'ı işkenceyle öldürürler Emeti Kadın yıkılmıştır, sabaha kadar *ağıt yakar*. Yakup Kadri bunu, "Emeti Kadın küçük çobanın ölüsü (başında) *ulumaya başladı*" diye ifade ediyor. Sabahleyin sevgili torununu sırtlayıp köy meydanına götürüşünü de, yazarın kaleminden takip edelim: "Emeti Kadın küçük Hasan'ın ölüsünü sırtına yüklenmiş, bin zahmetle, iki büküm yürümeğe açılıyordu... sırtındaki dramatik yükü ile Shakespeare'in cadılarından biri gibi yere yuvarlandı"⁴⁹. küçük çoban Hasan'ı işkence ile öldüren Yunanlılar, herşeyi hayranı olduğu Yunan mitolojisi ile açıklayan Yakup Kadri'ye göre, "bu faciann failleri" olarak, "eski Truva'nın kahramanları gibi Çobansız kalmış sürüyü paylaşıyorlardı"⁵⁰.

Yakup Kadri, kitabının faydalandığımız baskısında, "Yaban'a yönetilen başlıca suç, kitabın köylü aleyhtarı bir karakter taşıması; köylünün maddi ve manevi sefaletini bir entellektüel ağzından tezyife kalkışmış olmasıdır" diyor ve yaban'ı kaleme aldığı 1932 lerden çok önceleri Türk köylüsü için yazdığı bir yazıyı, kendisini savunmak için delil diye gösteriyor. Buna "özü kabahatından büyük" denebilir. İşte birkaç cümlesi:

Şu dakikada sizi ve köylerinizi hep birbirinize karıştırıyorum. Hanginiz daha az sefil idi? Hanginiz daha merhamete lâyıktı. Bilmiyorum.... hepinize karşı kalbimde kine ve öfkeye benzer birşey duyuyorum ve tekrar karşı kalbimde kine ve öfkeye benzer birşey korkuyorum. Bir caninin öldürdüğü adamın cesedinden korktuğu gibi sizden korkuyorum." "siz o viraneler içinden göçmüş neslin cehennemden dönen hortlakları halinde bizim önümüze çıkıyor ve yahut önümüzden kaçıp gidiyordunuz. Bizden niçin kaçıyordunuz? Bize doğru niçin koşuyordunuz? Bizimle sizin aranızda müspet veya menfi bir ilgi var mıydı ki, bizden kaçmak veya bize sokulmak ihtiyacını duyuyordunuz?"⁵¹

49) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İstanbul, 1979 (Birlik Yayınları, 11. Basım), sf. 235-248.

50) *Yaban*, sf. 229.

51) Fransız mektebi ile Yunan mitolojisi ve Rusya ve Avrupa ara-

“Evet, aramızda bir bağ, bir ilgi var mıydı? Siz benim için yerin dibinden çıkmış müstehaseler ve biz sizin için başka bir küreden inmiş mahlûklar değil miydik? Sizin altında barınacak bir tek damınız, başınızı koyaçak bir tek yastığınız yoktu.” “Hayatı, oralardaki yaşayışa göre anlayan vücudumuzun, sizin yaptığınız kağıt arabalarına binmeye artık tahammülü yoktur; nasılsa, bir defacık olsun sizin yediğiniz ekmekten yiyemeyiz”⁵².

Yakup Kadri'nin bu romancılığı, sonraki yılların solcu köy romancılığını yarattı. Kadro'cuların ardından, Osmanlı cemiyetini Feo-

sında kararsız kalan aydının Türk köylüsü ile ilgisi yoktur. Biz, gezilerimizde Türk köylüsünün ne kadar asil, ne kadar yüksek ruhlu, misafir canlısı olduğunu gördük. Buraya sığmayacak misaller verebiliriz. Ona acımak, ondan korkmak değil, onu sevmek ve anlamak lâzım. O, o zaman kendi yemez, misafirine yedirir. Yirmi yıl önce Antalya'nın Korkuteli ilçesinin bir dağ köyü olan **Taşkesik Köyü**'ne yolumuz düşmüştü. Hepsisi de 70-75 yaşlarında olan, birçok savaflara katılmış olan, 8-10 ihtiyar köylü bizi ağırlamış, harp hâtıralarını anlatmışlardı. Şimdi hepsi de hakkın rahmetine kavuşmuştur. Yemekten sonra hepsi de hizmetime koştu. Yalvarmam, rica ve niyazda bulunmam fayda vermedi. Ben misafirleri idim; onları seven, anlayan misafirleri. Biri ibrik tuttu, biri leğeni, biri havlu tuttu. İbretli bir tablo idi.

Konya'nın Bozkır - Apa arasında, bir dağ köyünde (galiba **Tahtalı köy** olacak) vaktim olmadığı için kalamadım. Fakir köylü, beni misafir edemediği için ağlamaklı olmuştur.

Prof. Mümtaz Turhan'a bir Erzurum köylüsü, “bizim münevverimiz (aydınımız), kömürle işleyen lokomotifine benzer” demiş ve devam etmiş: “O kömürün bittiği yerde kalır; biz ise, onun bizi terkettiği yerde”.

Türk aydınının hâli hakkında Prof. Sabri Ülgener'in, İktisat Fakültesi Mecmualarının son sayılarında dikkat çekici makaleleri çıktı.

52) Yaban, sf. 22-25.

Türk köylüsü böyle aydınları iyi tanır. Yirmi yıl önce, Ödemiş (İzmir) in Bozdağ Yaylasındaki pazara gelen Yörük'lerle onların çadırlarına gitmek istemiştım. Karatekeli yörüklerinden Veli Ağa ile aramızda şu konuşma geçti: “Bizim çadırda bit vardır. Neye gelececeğin arkadaş?” İsrarım üzerine, “kepenek veririz, dışarda yatarsın.” Onu da kabul edince, “İşte fırın. Ekmeğini al da, gel”. Bu son isteğe de uyacağımı görünce, diğer Yörüklere dönüp: “Arkadaşlar, bu adamı götürüp, misafir edeceğiz. Bırakmak da içimizden geçmiyecek” dedi. Bizi misafir ettiler, candan ağırladılar. Göçenlerine Tanrıdan rahmet dileriz.

dal veya yarı-feodal yahut, da Asya Tipi Üretim Tarzında (ATÜT) görenlerin türemesi gibi.

Kadro'da arasıra yazan Falih Rifki bile, Türk köylüsüne karşı daha sıcaktı⁵³.

Kadro'cuların Türk köyünü, Türk köylüsünü, Türk kültürünü ne derece tanıyıp, sevdiğine dair başka misale lüzum yoktur sanırız.

Sonuç :

Bir grup KADRO'cu aydın, kafalarındaki *doğma'yı*, "*Milli Kurtuluşçuluk*" "*İktisadî Devletçilik*", ve *İnkılâpçılık*" prensibi ve şiarı içinde gerçekleştirmeğe, hakikat kılmağa çalışıyordu. Bu iş, "sınıf kavgasına gitmeden, Devlet ve Partiden faydalanarak gerçekleştirilecekti. İnkılâbın vasıtası, Şevket Süreyya'nın deyimiyle "İhtilâl" idi. Bu metod, İkinci ve Üçüncü Enternasyonel'lerin tavsiyelerinin, Türkiye şartlarına uydurulmuş bir karması olsa gerekti.

İktisadî Devletçilikle, kimsenin ruhu duymadan, radikal değişiklikleri yapivereceklerdi. Ayakkabı boyacılığı ile tamirciliği fertlere bırakacaklar, rejim henüz çok yeni olmuş bulunacağından "*ferdi Tüketim*"e de dokunmayacaklardı. Olmadı. Atatürk müsaade etmedi.

Şevket Süreyya, 1968 de *İnkılâp ve Kadro*'nun ikinci basımına yazdığı önsözde Marx'ın ve III. Enternasyonel'in "İhtilâl" metoduna gelmiş gibi görünüyor. Çünkü artık ona göre, "bugünkü Türkiye, Atatürk'ün benimsediği 'imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir millet' ülküsü ve çabası yerini, oligarşik bir kapitalizm nizamı içinde kalmak yoluna yönelmiştir" (sf. 19-20).

Radikal değişiklikleri kaynağından gerçekleştirmeğe yönelik gizli bir sınıf kavgası yerine; değişikliklere yönelik açık bir sınıf kavgası. İçlerinden bazılarının, "*özel kesim*" içinde "*mutlu*" ve yaptıklarından pişman oldukları haberleri hariç, demek ki Kadro'cular 30-40 yılda oradan buraya geldiler' Fakat gene de ihtiyatı elden bırakmayıp, "Tek Adam" ve "İkinci Adam"la aydınların, sivil ve askeri bürokrasinin gönlünü kazanmayı da ihmal etmemeğe çalışıyor görünüyorlar.

53) Falih Rifki Atay, "Bizim Köy", *Kadro*, sayı : 18.

